

STARANIA DUCHOWNYCH O OBJĘCIE PARAFII PW. ŚW. JAKUBA W OLSZTYNIE DO 1466 ROKU*

Prezentowany artykuł stanowi przyczynek do najstarszych dziejów Olsztyna, biskupstwa warmińskiego oraz duchowieństwa parafialnego tamtejszej diecezji. Pomysł jego napisania zrodził się wraz z ustaleniem personaliów kilku nieznanymi dotąd duchownych, którzy w interesującym mnie okresie podejmowali starania by zdobyć tamtejsze beneficjum plebańskie. Oprócz przedstawienia zawiłych momentami prób objęcia wspomnianej parafii, o którą jednorazowo zabiegało w pewnej chwili aż trzech duchownych, zaprezentuję również sylwetki aspirujących do tej godności osób, kreśląc ich kariery. Interesować będą mnie w niniejszym tekście wyłącznie duchowni, którzy o parafię olsztyńską starali się w okresie do 1466 r., czyli w czasie kiedy diecezja warmińska wchodziła w skład państwa zakonnego w Prusach.

Dziejami kościelnymi Olsztyna, w tym historią parafii pw. św. Jakuba¹, zajmowało się, choć zazwyczaj marginalnie, wielu badaczy. Żaden z nich nie poświęcił niestety okresowi średniowiecza specjalnie dużo miejsca, co można jednak tłumaczyć niewielką ilością zachowanych źródeł z tego czasu. Nie jest moim celem przedstawianie w tym miejscu wszystkich prac, gdzie wspomniano o początkach parafii w Olsztynie, spróbuję jednak krótko wymienić najważniejsze z nich.

---

* Artykuł powstał w związku z realizacją projektu „Prozopografia duchowieństwa diecezji warmińskiej w średniowieczu”. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/03/N/HS3/01145.

¹ Z pewnością wezwanie to funkcjonowało już w okresie średniowiecza, jednak pewne informacje o takim patrocinium pochodzą dopiero z II poł. XVI w. Zob. A. Olszyc, *Sieć parafialna biskupstwa warmińskiego do roku 1525*, Lublin 1961, s. 79.

Pierwszą publikacją w całości poświęconą dziejom fary olsztyńskiej była opublikowana w 1925 r. książka Antona Funka, będąca jednak de facto tylko niewielkiej objętości przewodnikiem po zabytku². Wcześniej kilka informacji o interesującym mnie kościele zawarli w swoich pracach Adolf Boetticher³, Hugo Bonk⁴, a nieco później, już w latach 30. XX w., Carl Wunsch⁵ i Herbert Zink⁶. Wypada również wspomnieć o zebranych przez Paula Arendta dokumentach i aktach poświęconych kościelnym dziejom Olsztyna, wydanych w 1927 r., gdzie jednak informacje dotyczące najstarszych dziejów miasta są niemal nieobecne⁷. Polscy badacze kościołem św. Jakuba zaczęli interesować się w zasadzie dopiero od lat 50. XX w., a efektem ich dociekań była niewielka książeczka Andrzeja Wakara i Bolesława Wolskiego poświęcona dziejom Olsztyna, gdzie zawarto kilka podstawowych wiadomości dotyczących miejscowej fary⁸ oraz prace Bogusławy Chorostian o architekturze tego kościoła⁹ i Józefy Piskorskiej o zabytkach ruchomych w kościołach i kaplicach Olsztyna według stanu z roku 1973¹⁰. Nieco danych o parafii olsztyńskiej znajdujemy także w pierwszej wydanej w języku polskim większej monografii miasta z 1971 r. pióra A. Wakara¹¹. Informacje tam zawarte powtórzone zostały w wydanej już pośmiertnie, w 1997 r., poprawionej wer-

² A. F u n k, *Geschichte der St. Jacobi-Kirche in Allenstein*, Allenstein 1925. W 1955 r. opublikowana została także dużo bardziej obszerna historia miasta pióra tego autora, zob. A. F u n k, *Geschichte der Stadt Allenstein von 1348 bis 1943*, Leer 1955.

³ A. B o e t t i c h e r, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen*, H. 4, *Das Ermland*, Königsberg 1894, s. 10-13.

⁴ H. B o n k, *Geschichte der Stadt Allenstein*; Bd. 2, *Darstellung der Geschichte Allensteins*, Teil. 1, *Die ermländische Zeit (1353 bis 1772)*, Allenstein 1930.

⁵ C. W ü n s c h, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Stadt Allenstein*, Königsberg 1933, s. 66-68.

⁶ H. Z i n k, *Ermländische Hallenkirchen. Ein Beitrag zur Geschichte der mittelalterlichen Architektur des Ordenslandes*, Königsberg 1938, s. 22, 83-90.

⁷ *Urkunden und Akten zur Geschichte der katholischen Kirchen und Hospitäler in Allenstein*, hrsg. v. P. Arendt, Allenstein 1927.

⁸ A. W a k a r, B. W o l s k i, *Sześć wieków Olsztyna*, Olsztyn 1956, głównie s. 32-35.

⁹ B. C h o r o s t i a n, *Architektura kościoła św. Jakuba w Olsztynie*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej: KMW), nr 1, 1963, s. 76-96.

¹⁰ J. P i s k o r s k a, *Zabytki ruchome w kościołach i niektórych kaplicach Olsztyna według stanu z 1973 r.*, „Studia Warmińskie”, t. 10, 1973, s. 463-488.

¹¹ A. W a k a r, *Olsztyn 1353-1945*, Olsztyn 1971.

sji pracy tego autora¹². Nadal jedyną większą publikacją w języku polskim poświęconą kościołowi św. Jakuba pozostaje książka Henryka Madeja, opublikowana w 1980 r. W pracy tej okresowi średniowiecza poświęcono jednak niewiele miejsca; zaopatrzone ją poza tym tylko w skromną bibliografię i zrezygnowano z przypisów. Na jej końcu zamieszczono wreszcie wykaz proboszczów obejmujący tylko jednego duchownego z interesującego mnie okresu do 1466 r.¹³ Również za ledwie jednego plebana z tego czasu znał Andrzej Kopiczko, który opracował i opublikował w 2003 r. katalog duchowieństwa diecezji warmińskiej¹⁴. Ten sam badacz kilka lat wcześniej kościołowi św. Jakuba poświęcił nieco uwagi w swojej popularnonaukowej pracy o kościołach i kaplicach Olsztyna¹⁵. Fara olsztyńska była wreszcie ostatnimi czasy obiektem zainteresowań m.in. Andrzeja Rzempołucha¹⁶ i Christofera Herrmanna¹⁷.

Patrząc na dotychczasowe badania nad średniowiecznymi dziejami parafii olsztyńskiej nie sposób nie zauważyć szeregu koncepcji dotyczących rozpoczęcia budowy kościoła. Napis w dawnej południowej kaplicy chrzcielnej, pochodzący jednak dopiero z XVIII w., informuje, że prace rozpoczęto już w 1315 r.¹⁸. Stał się on podstawą do wysuwania tez, że obecny kościół powstał na miejscu wcześniejszego albo też rzeczywiście rozpoczęto już wówczas jego budowę, jednak z nieznanymi przyczyn ją przerwano by powrócić do prac w ostatniej ćwierci XIV w.¹⁹ Wsuwano również propozycję by datę znad kaplicy odczytywać jako rok 1375²⁰. Przyjmowano także dość powszechnie, że kościół jest budowlą gotycką z ostatniej ćwierci XIV w.²¹ A. Rzempo-

¹² Tamże.

¹³ H. Madej, *Współkatedra św. Jakuba Starszego w Olsztynie*, Olsztyn 1980.

¹⁴ A. Kopiczko, *Katalog duchowieństwa katolickiego w diecezji warmińskiej (do 1945 roku)*, Olsztyn 2003, s. 38.

¹⁵ Tenże, *Kościół i kaplice w Olsztynie*, Olsztyn 2000, s. 9-18.

¹⁶ A. Rzempołuch, *Architektura i urbanistyka Olsztyna 1353-1953. Od założenia miasta po odbudowę ze zniszczeń wojennych*, Olsztyn 2004, s. 24-26.

¹⁷ Ch. Herrmann, *Mittelalterliche Architektur im Preussenland. Untersuchungen zur Frage der Kunstlandschaft und -geographie*, Petersberg 2007, s. 329-331.

¹⁸ Zob. H. Madej, dz. cyt., s. 7; B. Chorostian, dz. cyt., s. 79.

¹⁹ Zob. B. Chorostian, dz. cyt., s. 79.

²⁰ Zob. H. Madej, dz. cyt., s. 7; B. Chorostian, dz. cyt., s. 79.

²¹ Zob. H. Madej, dz. cyt., s. 43. T. Mroczko proponowała nie tak dawno datować rozpoczęcie budowy na ok. 1390 r. Zob. *Architektura gotycka w Polsce*, red. T. Mro-

luch ostrożnie szacował ostatnio rozpoczęcie budowy na przełom XIV i XV w., najpóźniej na okres przed wojną Polski i Litwy z zakonem krzyżackim (1409-1411)²².

Pewnych i powtarzanych w kolejnych pracach informacji z okresu średniowiecza znamy niestety wciąż bardzo mało. Jedną z nich pozostaje ta z początku roku 1445, z testamentu kustosa kapituły warmińskiej Arnolda Huxera, który przekazał dla ołtarza głównego mszał²³. Poza informacją o uposażeniu parafii w 6 łanów, którą to wiadomość czerpiemy z dokumentu lokacyjnego Olsztyna z 31 października 1353 r.²⁴, miała być to pierwsza pewna wzmianka o niewątpliwie istniejącym już kościele²⁵. Nie była natomiast dotychczas znana informacja z testamentu kantora warmińskiego Friedricha Salendorfa, który 5 stycznia 1448 r., zapisał olsztyńskiej farze ornat²⁶. Dodajmy w tym miejscu, że do naszych czasów niemal nie zachowały się gotyckie i późnogotyckie zabytki²⁷. Wciąż również jedynym znanym plebanem z okresu do 1466 r. pozostawał Johann Runge, który z godnością tą odnotowywany miał być w latach 1452-1458²⁸. To za jego czasów

czko, M. Arszyński, *Katalog zabytków*, red. A. Włodarek, Warszawa 1995, s. 175. Tam również przedstawia inne koncepcje rozpoczęcia budowy świątyni, do których odsyłam rezygnując z ich szczegółowego referowania w tym miejscu.

²² Zob. A. Rzempołów, dz. cyt., s. 26. Prace budowlane w średniowieczu z pewnością kontynuowano do ok. 1429 r., kiedy to miał powstać dach nad korpusem. Zob. tamże; por. też Ch. Hermann, dz. cyt., s. 330-331.

²³ Por. opublikowany testament duchownego: F. Hippler, *Domcustos Arnold Huxer und sein Testament vom 8. Januar 1445*, „Pastoralblatt für die Diözese Ermland”, Bd. 11, 1891, s. 126-131.

²⁴ Zob. *Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands* (dalej: CDW), hrsg. v. C. P. Woelky, J. M. Saage, Bd. 2, Mainz 1864, nr 202.

²⁵ Zob. A. Rzempołów, dz. cyt., s. 25.

²⁶ Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), Dokumenty Kapituły (dalej: Dok. Kap.), t. 25.

²⁷ Z pierwotnego wystroju wnętrza zachowało się jedynie tabernakulum ścienne z kratą gotycką, fragment ołtarza gotyckiego konsekrowanego w 1489 r. przez biskupa warmińskiego Lukasa Watzenrodego, płyta nagrobna i kropielnica kamienna. Zob. H. Madaj, dz. cyt. s. 57-63; por. J. Piśkorska, dz. cyt., s. 470-471, 474.

²⁸ Taki zakres chronologiczny podaje H. Madaj, dz. cyt., s. 105; A. Kopiczko, *Katalog duchowieństwa*, s. 38, podaje tylko informację, że był plebanem od 1452 r. Zob. też *Scriptores rerum Warmiensium oder Quellenschriften zur Geschichte Ermlands* (dalej: SRW), hrsg. v. C. P. Woelky, J. M. Saage, Bd. 1, Braunsberg 1866, s. 420, przypis 159.

doszło do fundacji pierwszej stałej wikarii przy kaplicy Najświętszej Marii Panny, którą potwierdził kantor warmiński Arnold von Venrade 8 listopada 1458 r.²⁹.

Badania, które przeprowadziłem głównie na materiale proveniencji papieskiej, pozwoliły jednak poszerzyć w znacznym stopniu listę duchownych, którzy w okresie do 1466 r., a ściślej w latach 20. i 30. XV w., podejmowali starania o objęcie parafii olsztyńskiej.

Pierwsza informacja i to od razu o rzekomym objęciu kościoła farnego w Olsztynie datowana jest na 16 listopada 1424 r.³⁰. Duchownym, który miał zostać wówczas plebanem był Johann Hilgental. Do przejście przez niego beneficjum z pewnością jednak wówczas nie doszło, skoro 4 maja 1425 r. uzyskał on następną prowizję, co pokazuje, że poprzednia musiała być nieskuteczna³¹. Co ciekawe, z treści tego źródła dowiadujemy się, że Johann otrzymał ją w związku z pozbawieniem tej godności Petera Langewaltha al. Melsak. Wydaje się tym samym, że ów Peter przed 4 maja 1425 r., był plebanem parafii olsztyńskiej. Pozbawiony urzędu zmarł przed 7 kwietnia 1426 r., kiedy właśnie w związku z jego śmiercią prowizję na parafię św. Jakuba w Olsztynie zdobył Johann Someraw³². 11 i 19 grudnia 1426 r. kolejną prowizję otrzymał również Hilgental³³. Z treści tej drugiej dowiadujemy się, że przyszło mu konkurować o wspomniane beneficjum plebańskie z dwoma kandydatami, wspomnianym Johannem Somerawem i Bernhardem Neumarktem. O trwającym sporze o tę godność informowało jeszcze źródło z 22 stycznia 1427 r., kiedy to ponownie wystawiona została prowizja dla Johanna Hilgentala³⁴. Ten uparcie dążąc do objęcia parafii olsztyńskiej, jeszcze w tym samym roku, 13 czerwca, złożył w Kamerze Apostolskiej obligację annatową³⁵.

---

²⁹ H. Madej, dz. cyt., s. 13; B. Chorostian, dz. cyt., s. 79.

³⁰ *Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation* (dalej: RG), Bd. 4, bearb. v. K.A. Finck, Hildesheim 1991-2000, szp. 2977.

³¹ Tamże, szp. 2023.

³² Tamże, szp. 2381.

³³ Tamże, szp. 2023.

³⁴ Tamże.

³⁵ *Akta Kamery Apostolskiej*, vol. 4, *Annaty z Królestwa Polskiego w XV wieku (1421-1503)* (dalej: Annaty), Kraków 2002 (Monumenta Poloniae Vaticana, t. 10), nr 195. Błędną datację (13 stycznia) podali wydawcy RG, Bd. 4, szp. 2023.

Spór o parafię w Olsztynie toczył się jednak nadal w październiku i listopadzie 1427 r., choć już tylko z Johanem Somerawem³⁶. Bernhard Neumarkt zmarł bowiem przed 4 października 1427 r., a prowizję na wakującą po nim wikarię warmińską otrzymał konkurujący z nim o parafię w Olsztynie Johann Hilgental³⁷. Dodatkowo 5 listopada 1427 r. wystawione zostało polecenie wprowadzenia na parafię olsztyńską Hilgentala³⁸. Nie mamy jednak żadnego potwierdzenia, że doszło wówczas do skutecznego przejścia urzędu. Źródła nie oświetlają nam niestety również, który z duchownych wyszedł ostatecznie zwycięsko z powyższego sporu. Być może żaden ze wskazanych w tym miejscu. Nie możemy wszak wykluczyć, że do walki o plebanię olsztyńską włączył się ktoś jeszcze.

Kolejny i ostatni raz w piętnastowiecznych źródłach proveniencji papieskiej, z prowizją na kościół parafialny w Olsztynie spotykamy się 22 lipca 1439 r. Otrzymał ją wówczas Johann Runge w związku z rezygnacją Augusta Tiergarta³⁹. O przyczynach rzeczony rezygnacji dostępne źródła milczą. Należy jednak mieć na uwadze, że Tiergart nie musiał rzeczywiście posiadać wspomnianego beneficjum a jedynie zrezygnować z prowizji na olsztyńską parafię. Johann Runge, który wówczas otrzymał prowizję to, jak wiemy z wcześniejszej części tekstu, jedyny odnotowywany dotąd w pracach historycznych pleban olsztyński poświadczany w latach 1452-1458. Jak przekonuje zaprezentowana przed chwilą wzmianka, beneficjum to być może objął już jednak w 1439 r.

Dobrym i w mojej ocenie ważnym uzupełnieniem powyższej relacji ze starań duchownych o parafię olsztyńską w okresie średniowiecza będzie zaprezentowanie ich możliwie najpełniejszych biogramów.

---

³⁶ RG, Bd. 4, szp. 2023.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże, Bd. 5, bearb. v. H. Diener, B. Schwarz, Tübingen 2004, nr 5546.

Biogramy duchownych zabiegających o parafię w Olsztynie do 1466 roku (układ alfabetyczny)

August Tiergart (*Deergarte, Diergart, Tergarte, Thirgarte, Thrgart, Thugerthe, Tiergart, Tiergarth, Tirgarit, Tirgart, Tirgarte, Tirgarten, Tirgarth, Tirgarthe, Tirgarthen, Tirghart, Tyergart, Tyrgard, Tyrgart, Tyrgarten, Tyrgarth*)⁴⁰.

Pochodził ze znanej gdańskiej rodziny mieszczańskiej⁴¹. Jego ojcem, jak zakłada Joachim Zdrenka, mógł być Peter, członek Rady Głównego Miasta w latach 1398-1418⁴². W źródłach brakuje niestety jakichkolwiek informacji o jego matce, wiadomo natomiast, że rodzonym bratem duchownego był Johann⁴³, prokurator zakonny w Rzymie a następnie biskup kurlandzki, zmarły pod koniec 1456 r., który wspierał młodszego brata w jego staraniach o kolejne godności kościelne⁴⁴. Miał również siostrę, Dorotę lub Annę, matkę późniejszego

⁴⁰ Por. *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej* (dalej: SBKW), red. J. Guzowski, Olsztyn 1996, s. 254-255; H. Schmauch, *Tiergart Augustin*, [w:] *Altpreußische Biographie* (dalej: AB), hrsg. v. Ch. Krollmann, fortgesetzt v. K. Forstreuter, F. Gause, Bd. 2, Marburg/Lahn 1967, s. 734; A. Eichhorn, *Die Prälaten des ermländischen Domcapitels*, „Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands” (dalej: ZGAE), Bd. 3: 1866, s. 533-534; R. Krajniak, *Augustin Tiergart (zm. przed 16 IV 1466), członek warmińskiej kapituły katedralnej, proboszcz kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny*, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, Gdańsk 2014 – publikacja internetowa. (http://www.encyklopediagdanska.pl/index.php?title=TIERGART_AUGUSTIN – dostęp: 10.06.2015 r.).

⁴¹ Por. poświęcone tej rodzinie hasło, H. Koepen, *Tiergart, Ratsfamilie in Danzig*, [w:] AB, Bd. 2, s. 734; Zob. też *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie* (dalej: Berichte), Bd. 3, bearb. v. H. Koepen. Göttingen 1966-1971, s. 23-29.

⁴² J. Zdrenka, *Tiergart Jan*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4, red. Z. Nowak, Gdańsk 1997, s. 368-369. Badacz podkreśla jednak, że brak mu pewnych podstaw źródłowych. Por. również biogram poświęcony Peterowi, J. Zdrenka, *Urzednicy miejscy Gdańska w latach 1342-1792 i 1807-1814. Biogramy*, Gdańsk 2008, s. 348, nr 1179.

⁴³ Jako brat prokuratora zakonnego a następnie biskupa kurlandzkiego Johanna występuje w wielu źródłach, zob. m.in. CDW, hrsg. v. V. Röhrich, F. Liedtke, H. Schmauch, Bd. 4, Braunsberg 1935, nr 8 (23 IV 1424 r.), nr 268 (poł. kwietnia 1429 r.), nr 421 (14 VIII 1432 r.).

⁴⁴ J. Zdrenka, *Tiergart*, s. 368. O nim zob. również J.E. Beuttel, *Johann Tiergart*, [w:] *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biogra-*

pisarza miejskiego a także kronikarza i dyplomaty Johanna Lindaua⁴⁵. Blisko spokrewnieni musieli być z nim również aktywni w I poł. XV w. rajcy Nikolaus i Ambrosius Tiergartowie⁴⁶. Z zachowanych dokumentów wiadomo także, że wujem duchownego był Jakob Cremer⁴⁷.

W źródłach określany bywał jako kleryk diecezji wrocławskiej⁴⁸. Leonid Arbusow wiele lat temu uznał, że jako *Augustinus de Chunnigsberg* immatrykulował się w 1404 r. na uniwersytecie w Wiedniu⁴⁹. Wiedząc, że Tiergart pochodził z Gdańska trudno jednak zgodzić się z tą propozycją, choć należy pamiętać, że August ukończył z pewnością studia na wydziale sztuk któregoś z uniwersytetów. Tylko w takim bowiem przypadku mógł od 1424 do 1427 r. studiować w Rzymie i uzyskać licencjat dekretów⁵⁰. O jego dobrym wykształceniu świadczą przynajmniej jeszcze jeden fakt z lat późniejszych. Jako kustosz

---

phisches Lexikon, hrsg. v. E. Gatz, Berlin 2001, s. 320-321; K. G ó r s k i, *Studenci z Prus w Bolonii w XIV i XV wieku*, KMW, nr 1-4, 1989, s. 7; Berichte, Bd. 3, s. 29-45.

⁴⁵ J. Z d r e n k a, *Tiergart*, s. 368. Anna i Dorothea Tiergart poświadczane zostały na instrumencie notarialnym 17 I 1426 r., zob. O. G ü n t h e r, *Andreas Slommow und Johannes Zager in den Handschriften der Danziger Marienbibliothek*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” (dalej: ZWG), Bd. 57, 1917, s. 151-152. Johann Lindau jako siostrzeniec biskupa Johanna Tiergarta odnotowany jest z całą pewnością w 1453 r. Zob. *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch* (dalej: Liv. Urk.), Bd. 11, hrsg. v. P. Schwartz, Riga-Moskau 1905, nr 258. Więcej na temat Lindaua w najnowszym biogramie pisze R. K r a j n i a k, *Johann Lindau (około 1425 – około 1480/1483), duchowny, dyplomata, kronikarz*, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, Gdańsk 2014 – publikacja internetowa. (http://www.encyklopediagdanska.pl/index.php?title=LINDAU_JOHANN – dostęp: 10.06.2015)

⁴⁶ J. Z d r e n k a, *Urządnicy. Biogramy*, s. 347-348, nr 1175, 1177.

⁴⁷ Liv. Urk., Bd. 9, Riga-Moskau 1889, nr 497. Zauważył to już wcześniej L. A r b u s o w, *Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert (Alphabetisches Verzeichniss G-Z, Nachträge)*, „Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik”, 1901, s. 126.

⁴⁸ Po raz pierwszy 30 III 1424 r., zob. RG, Bd. 4, szp. 173.

⁴⁹ L. A r b u s o w, *Livlands Geistlichkeit*, s. 126.

⁵⁰ Jako licencjat dekretów wymieniony jest m.in. w następujących źródłach, zob. RG, Bd. 4, szp. 174 (12 II 1427 r.), szp. 3474 (1430 r.); Liv. Urk., Bd. 9, nr 130 (18-25 II 1437 r.); RG, Bd. 5, nr 586 (17 V 1432 r.); AAWO, Dok. Kap. P 43 (9 IV 1448 r.); Liv. Urk., Bd. 11, nr 281 (10 VI 1453 r.); AAWO, Dok. Kap. T 18/3 (17 IX 1458 r.); Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (dalej: GStA PK), XX. Hauptabteilung (dalej: XX. HA), Ordensbriefarchiv (dalej: OBA.), nr 15884 (IV 1464 r.).

warمیński był bowiem autorem inwentarza fromborskiej biblioteki kapitulnej, opracowanego w 1451 r.⁵¹.

Przyglądając się karierze duchownego nie sposób nie zauważyć jego aktywności w działalności dworskiej, dyplomatycznej i kancelaryjnej. 12 lutego 1427 r. powierzono mu urząd pisarza papieskiej penitencjarii. Stanowisko to zawakowało w związku ze śmiercią elekta poznańskiego Mirosława z Brudzewa⁵². Z urzędu tego zrezygnował 17 maja 1432 r.⁵³, jednak w Rzymie pozostał z pewnością do sierpnia t.r.⁵⁴. W trakcie pobytu w tym mieście wstąpił do bractwa Santa Maria dell' Anima⁵⁵. Podczas niemal całej swojej kariery kościelnej działał aktywnie jako dyplomata. W towarzystwie biskupa warمیńskiego Franza Kuhschalza na początku 1437 r. przebywał w Rydze, gdzie uczestniczył w obradach synodu prowincjonalnego⁵⁶. Razem z biskupem jeszcze w maju udał się na sobór do Bazylei, gdzie pozostał aż do wiosny 1438 r.⁵⁷, w międzyczasie wraz z nim oraz kanonikiem Arnoldem Dattelnem 5 marca 1438 r. goszcząc we Frankfurcie nad Menem, gdzie był świadkiem elekcji Albrechta II na króla Niemiec⁵⁸. Latem 1464 r. uczestniczył z kolei jako kustosz warمیński i pleban gdański w pertraktacjach pokojowych w Toruniu, mających na celu zakończenie działań wojennych między Królestwem Polskim a Zakonem⁵⁹.

⁵¹ F. Hipler, *Analecta Warmiensia. Studien zur Geschichte der ermländischen Archive und Bibliotheken*, Braunsberg 1872, s. 32.

⁵² RG, Bd. 4, szp. 174. Z całą pewnością jako pisarz odnotowany został 24 IX 1427 r., zob. tamże.

⁵³ Tamże, Bd. 5, nr 586. Mimo to pisarzem papieskiej Penitencjarii określony został jeszcze w źródle datowanym na dzień 18 XI 1432 r., zob. tamże, nr 2656.

⁵⁴ L. Arbusow, *Livlands Geistlichkeit*, s. 126. Jego obecność przy kurii w latach 1429-1430 poświadczają dokładnie również źródła proveniencji papieskiej, zob. Annaty, nr 261; RG, Bd. 4, szp. 3474.

⁵⁵ H. Freytag, *Preussen und das deutsche Nationalhospiz St. Maria dell' Anima in Rom*, ZWG, Bd. 42, 1900, s. 74.

⁵⁶ Zob. Liv. Urk., Bd. 9, nr 130.

⁵⁷ SRW, Bd. 1, s. 88, przypis 81; A. Eichhorn, *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, ZGAE, Bd. 1, 1860, s. 126; T. Borawska, *Gdańszczanie w kapitule warمیńskiej w XIII-XVI wieku*, [w:] *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średnio-wiecznej i wczesnonowożytnej. Studia nad pochodzeniem i funkcjonowaniem elity kościelnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 129.

⁵⁸ T. Borawska, *Gdańszczanie*, s. 129.

⁵⁹ *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens* (dalej: Acten), hrsg. v. M. Toeppen, Bd. 5, Leipzig 1886, s. 111, 115.

Jednym z najważniejszych etapów jego kariery kościelnej była działalność w kapitule warmińskiej. Prowizję na tamtejszą kanonię, wakującą po Franzie Kuhschalzu, który objął warmiński tron biskupi, uzyskał 14 kwietnia 1424 r.⁶⁰. Kilka dni później, 23 kwietnia o wspomnianym wyborze informował z Rzymu wielkiego mistrza zakonu niemieckiego Paula von Rusdorf, biskup Spoleto Jakob⁶¹. Na Warmii nie zagościł jednak zbyt szybko, gdyż 27 sierpnia tego roku otrzymał zgodę prepozyta Arnolda Dattelna na podjęcie studiów⁶². W źródłach papieskich z całą pewnością pojawia się jako pełnoprawny kanonik już 12 lutego 1427 r.⁶³, ponownie, jako posiadacz dużej prebendy, 24 września tego roku⁶⁴ a także w roku 1430⁶⁵. Mimo nieobecności na Warmii, w 1430 r. otrzymał dochody z należącego do niego alodium w Zawierzu (Zagern) koło Braniewa, a na 11 listopada tego roku datowany jest dokument dotyczący kupna dla niego czynszu w Wojniatych koła Pieniężna⁶⁶. Nadal pozostając poza diecezją w 1431 r. płacił na rzecz kościoła katedralnego zwyczajową opłatę *pro cappis*⁶⁷. We wrześniu 1432 r. ponownie doszło do zakupu dla niego czynszu, tym razem w Zawierzu⁶⁸. Nadal będąc poza kościołem katedralnym, jako kanonik poświadczany był 4 listopada 1432 r.⁶⁹ i 13 maja 1435 r.⁷⁰ W źródłach kapitulnych odnotowany zostaje 10 października 1436 r.⁷¹,

---

⁶⁰ RG, Bd. 4, szp. 174.

⁶¹ CDW, Bd. 4, nr 8. Informował de facto o nieprzyznaniu przez papieża zwolnionej przez Kuhschalza prebendy Johannowi Nicclosdorfowi, i tym samym o przyznaniu jej Tiergartowi, bratu prokuratora zakonnego w Rzymie. Po 14 kwietnia pismo do wielkiego mistrza pisał także papież Marcin V, zob. Berichte, Bd. 3, nr 185. Z listów tych wynika, że zdobycie prowizji przez Augusta odbyło się przy dużym udziale jego brata.

⁶² CDW, Bd. 4, nr 20.

⁶³ RG, Bd. 4, szp. 174.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Tamże, szp. 3474.

⁶⁶ CDW, Bd. 4, nr 316, 342. Zob. też nr 412 i 432 z maja i listopada 1432 r. gdzie nadal występuje jako posiadacz alodium w Zawierzu.

⁶⁷ Tamże, nr 393. Była to opłata za paramenta kościelne.

⁶⁸ Tamże, nr 424.

⁶⁹ RG, Bd. 5, nr 586.

⁷⁰ CDW, Bd. 4, nr 579; Berichte, Bd. 4, bearb. v. K. Forstreuter, H. Koeppen, Göttingen 1976, nr 712.

⁷¹ AAWO, Archiwum Kapituły (dalej: AK), Acta Capitularia, S 1, k. 51r.

następnie 9 stycznia 1437 r.⁷², ale na Warmii rezydować na dobre miał dopiero od roku kolejnego⁷³. Korekty wymagają dotychczasowe sądy, że w 1445 r. odnotowywany był jako administrator kapitulny i w związku z pełnieniem tych obowiązków rezydował na zamku olsztyńskim⁷⁴. Przeprowadzone badania pozwoliły ustalić, że funkcję tę pełnił już z całą pewnością przynajmniej w roku 1444⁷⁵. 6 kwietnia 1447 r. odnotowany został po raz pierwszy w gronie prałatów warmińskich, piastując kustodię, na której zastąpił Arnolda Huxera⁷⁶. 10 listopada 1449 r.

⁷² Tamże, Dok. Kap. V 26.

⁷³ Od tego czasu jako kanonik występuje w szeregu źródeł, zob. m.in. AAWO, Dok. Kap. Z 3, nr 5 (1438 r.); RG, Bd. 5, nr 586 (18 XI 1438 r.); AAWO, AK I, T 5, k. 18 (1440 r.); Dok. Kap. H 1/6 (21 II 1442 r.); AK I, T 5, k. 19 (25 IX 1443 r.); Dok. Kap. V 17a (25 IX 1443 r.).

⁷⁴ Zob. m.in. ostatnio SBKW, s. 254-255.

⁷⁵ Zob. AAWO, AK, F, k. 204v (1 V 1444 r.); AK, B, s. 155 (1 V 1444 r.); AK, C, k. 55v-56r (1 V 1444 r.); Dok. Kap. P 74 (1 V 1444 r.) i później GStA PK, XX. HA, Ordensfolianten (dalej: OF) 80a, s. 23 (24 III 1445 r.); AAWO, AK, C, k. 58v (24 III 1445 r.); Dok. Kap. Z 6, nr 1 (1445 r.).

⁷⁶ A. Eichhorn, *Die Prälaten*, s. 533. Z tą godnością wspomina go szereg źródeł: zob. m.in. AAWO, AK, F, k. 96r (6 IV 1447 r.), k. 116r (6 V 1447 r.); AK, B, s. 168 (6 V 1447 r. – niektóre źródła jeszcze w maju tytułowały go jednak tylko kanonikiem, zob. Acten, hrsg. v. M. Toeppen, Bd. 3, Leipzig 1882, s. 19); AK, F, k. 202v (4 VII 1447 r.); AK, C, k. 53v (4 VII 1447 r.); Dok. Kap. L 91 (18 VIII 1447 r.); AK, F, k. 44v (1447 r.); Dok. Kap. T 25 (5 I 1448 r. – tego dnia spisany został testament kantora warmińskiego Friedricha Salendorfa. Augustowi zostały zapisane w nim dwa małe nożyki); Dok. Kap. P 43 (23 III, 9 IV i 4 V 1448 r.); AK, F, k. 222v-223v (15 VII 1448 r.); GStA PK, XX. HA, OBA, nr 9681 (13 X 1448 r. – tylko jako kanonik); *Bullarium Poloniae* (dalej: Bull. Pol.), t. 6, edd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae-Lublini 1998, nr 195 (15 X 1448 r.); AAWO, AK, C, k. 50v (1448 r.); AK, F, k. 95v (1448 r.); AK, F, k. 202v (21 I 1449 r.); AK, C, k. 57v-58r (21 I 1449 r.); Dok. Kap. C 95 (25 I 1449 r.); Dok. Kap. P 43 (30 IV 1449 r.); AK, F, k. 96r (7 VII 1449 r.); AK, B, s. 290 (17 VII 1449 r.); GStA PK, XX. HA, Pergament-Urkunden (dalej: Perg. Urk.), Schieblade (dalej: Schiebl.) XXV Nr. 85 (17 VII 1449 r.); GStA PK, XX. HA, OBA, nr 10036 (25 VIII 1449 r.); OF 80a, s. 9; OBA, nr 10091 (10 XI 1449 r.), nr 10115 (16 XII 1449 r. – tylko jako kanonik); AAWO, AK, C, k. 50v (26 XII 1449 r.); AK, E, k. 169r-v (26 XII 1449 r.); AK, F, k. 68r (26 XII 1449 r.); AK, B, s. 43 (17 I 1450 r.); AK, F, k. 32v-33r (17 I 1450 r.); AK, B, s. 191-192 (20 II 1450 r.); AK, F, k. 134v (20 II 1450 r.); Dok. Kap. P 43 (6 II 1451 r. – tu tylko jako kanonik); Dok. Kap. L 83a (14 V 1451 r.); SRW, Bd. 1, s. 303, przypis 2 (30 V 1451 r. – tego dnia w imieniu kapituły stanął przed chełmińskim sądem ziemskim zeznając w sprawie Petera Polana. Tej sprawy dotyczy szereg źródeł, w tym także tu wymienianych, zob. również Acten, Bd. 3, s. 315, 415); AAWO, Dok. Kap. L 83a (1 IX 1451 r.); RG, Bd. 6, nr 4899 (por. Bull. Pol., t. 6, nr 618) (25 IV 1452 r.).

wraz z całą kapitułą przeciwstawiał się bulli papieża Mikołaja V, mocą której wielki mistrz zakonu niemieckiego otrzymywał prawo obsadzania dwóch prebend we Fromborku⁷⁷. Należał poza tym do grona członków kapituły popierających Związek Pruski⁷⁸. W wyniku wybuchu wojny trzynastoletniej przeniósł się do rodzinnego Gdańska, gdzie objął w 1455 r. parafię Najświętszej Marii Panny⁷⁹. W 1457 r. po śmierci biskupa Kuhschmalza, wraz z dwoma innymi członkami kapituły reprezentującymi jej propolską część, wybrał w Gdańsku na ordynariusza warmińskiego doktora obojga praw Jana Lutka, kandydata popieranego przez króla polskiego⁸⁰. W okresie walki o objęcie biskupiego tronu na Warmii, o który zabiegało w tym czasie jeszcze dwóch innych duchownych, Arnold von Venrade, wybrany przez prokrzyżacką część kapituły zgrupowaną w Królewcu oraz Eneaszy Sylwiusz Piccolomini, wybrany przez propapiesko nastawioną część kanoników przebywającą na Śląsku⁸¹, 17 września 1458 r. odnotowany został jako kustosz i administrator in spiritualibus et temporalibus biskupstwa warmińskiego⁸². Podobnie 11 października t.r. w liście biskupa wrocławskiego Jana Gruszczyńskiego nazwany został kanonikiem i administratorem kościoła warmińskiego⁸³. W kwietniu 1464 r. był z kolei

---

–tylko jako kanonik); Liv. Urk., Bd. 11, nr 245 (14 I 1453 r. – tylko jako kanonik), nr 281 (10 VI 1453 r.), nr 289 (24 VII 1453 r. – tylko jako kanonik); Acten, hrsg. v. M. Toeppen, Bd. 4, Leipzig 1884, s. 279 (21 I 1454 r.), s. 324 (14 II 1454 r.); GStA PK, XX. HA, OBA, nr 12948 (17 V 1454 r.); Bull. Pol., t. 6, nr 1243 (17 IV 1458 r.); AAWO, Dok. Kap. T 18/3 (17 IX 1458 r.); Acten, Bd. 5, s. 111 (25 VI 1464 r.). W dawniejszej literaturze jako kustosz poświadczany był tylko w latach 1447-1457. Zob. K. S i e n i a w s k i, *Biskupstwo warmińskie*, Poznań 1878, s. 26.

⁷⁷ Zob. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 10091; Zob. też T. B o r a w s k a, *Gdańszczanie*, s. 129.

⁷⁸ T. B o r a w s k a, *Gdańszczanie*, s. 129.

⁷⁹ Pierwszy raz jako pleban kościoła Mariackiego w Gdańsku pojawia się w liście pozbawionym datacji dziennej w roku 1455, zob. P. S i m s o n, *Geschichte der Stadt Danzig*, Bd. 1, Danzig 1913, s. 267, przypis 1.

⁸⁰ SRW, Bd. 1, s. 97; M. B i s k u p, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454-1466*, Warszawa 1967, s. 514. O Janie Lutku z Brzezie zob. szerzej, B. J a n i s z e w s k a - M i n c e r, *Jan Lutkowie (Lutek) z Brzezia*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 10, 1962, s. 443-445.

⁸¹ Szeroko o wyborach na warmiński tron biskupi po śmierci Kuhschmalza pisał A. E i c h h o r n, *Geschichte*, s. 128-140.

⁸² AAWO, Dok. Kap. T 18/3.

⁸³ J. K o l b e r g, *Bücher aus ermländischen Bibliotheken in Schweden*, ZGAE, Bd. 19, 1914, s. 499.

jedną z osób, które otrzymały od króla polskiego Kazimierza pełnomocnictwo do prowadzenia rozmów pokojowych z Zakonem⁸⁴.

Niemniej ważnym uzupełnieniem kariery Augusta jest prześledzenie jego aktywności pozakapitulnej. Już bowiem 30 marca 1424 r. jako kleryk diecezji wrocławskiej uzyskał zatwierdzenie na parafii w Krems w diecezji passawskiej⁸⁵. Beneficjum tego z całą pewnością wówczas nie objął, skoro ze wzmianki datowanej na 11 października tego roku dowiadujemy się o sporze jaki o wspomniany kościół parafialny pw. św. Wita musiał toczyć z trzema innymi duchownymi⁸⁶. Miesiąc później, 16 listopada, ponownie otrzymał jednak prowizję na wspomniane beneficjum⁸⁷. W kolejnych źródłach sprawa parafii w Krems, której z pewnością Tiergart nie objął, już nie powróciła. W tym samym czasie, 29 maja 1424 r. otrzymał papieskie zatwierdzenie na kanonii i prebendzie ratyżbońskiej wakującej w związku ze śmiercią Steffana Satelpogera⁸⁸. Objęcie tej godności również nie okazało się łatwe, skoro 24 września 1427 r. jako pisarz papieskiej Penitencjarii otrzymał prowizję na kanonię i prebendę w Ratyżbonie, która zawakowała w związku z rezygnacją Wilhelma de Redwitz⁸⁹.

⁸⁴ GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15884.

⁸⁵ RG, Bd. 4, szp. 173. Wzmianka z tego samego dnia opublikowana przez wydawców Bullarium Poloniae informuje, że August już wówczas miał być plebanem w Krems, a do tego również kanonikiem w Ratyżbonie i Passawie, zob. Bull. Pol., t. 4, edd. I. Sułkowski - Kuraś, S. Kuraś, Romae-Lublini 1992, nr 1334. Trudno zająć stanowisko wobec tak dużej rozbieżności między wydawcami Repertorium Germanicum i Bullarium Poloniae. Piszący te słowa większym zaufaniem darzy jednak materiał publikowany w Repertorium Germanicum, pamiętając, że Bullarium Poloniae zostało nie tak dawno poddane wnikliwej analizie i surowej krytyce przez M.D. Kowalskiego, który wykazał szereg błędów i nieścisłości w edycjach I. Sułkowskiej - Kuraś i S. Kurasia, zob. M.D. Kowalski, *Uwagi o „Bullarium Poloniae”*. *Spojrzenie na koncepcję edycji i wykonanie*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 45, 2007, s. 71-97.

⁸⁶ RG, Bd. 4, szp. 3558.

⁸⁷ Tamże, szp. 174.

⁸⁸ Tamże. Jak pisałem już w przypisie 85 kanonikiem w Ratyżbonie miał być według wydawców Bullarium Poloniae 30 III 1424 r. Zob. Bull. Pol., t. 4, nr 1335. Wydaje się, że do tej informacji należy podejść z dużą rezerwą.

⁸⁹ RG, Bd. 4, szp. 174. W międzyczasie (lata 1425-1427) pojawia się w szeregu innych wzmianek w związku ze staraniami o objęcie prebendy w Ratyżbonie, zob. Bull. Pol., t. 4, nr 1535 (według wydawców źródła 14 VI 1425 r. miał już nawet być kanonikiem ratyżbońskim), nr 1941 (ponownie zdaniem wydawców 12 kwietnia 1427 r. posiadał kanonię w Ratyżbonie); Zob. też RG, Bd. 4, szp. 994, 3769-3770.

Starając się objąć tę godność, 10 grudnia tego roku złożył w Kamerze Apostolskiej obligację annatową⁹⁰, jednak jako tamtejszy kanonik pojawił się w źródłach dowodnie dopiero 4 listopada 1432 r.⁹¹. Z godności kanonika w Ratyzbonie zdaje się jednak szybko zrezygnował⁹².

Ze wzmianki datowanej na 24 września 1427 r. dowiadujemy się również o posiadanej przez niego prowizji na archidiaconat przy kolegiacie w Głogowie⁹³. O beneficjum to nieskutecznie starał się jeszcze w 1429 r., ostatecznie rezygnując jednak ze swoich praw⁹⁴. 4 listopada 1432 r. otrzymał także prowizję na kanonię i prebendę w Lubece⁹⁵. W tym czasie posiadał poza tym ekspektatywy na kanonię przy katedrze wrocławskiej wraz z rezerwacją tamtejszej prebendy oraz bliżej nieokreślone beneficjum należące do kollacji biskupa warmińskiego⁹⁶. Kanonii lubeckiej z pewnością nigdy nie objął, a 14 września 1437 r. prowizję na tę samą wakującą kanonię i prebendę o którą starał się August, zdobył inny duchowny⁹⁷. 18 listopada 1438 r. wystawiona została dla niego z kolei prowizja na prepozyturę ozylską⁹⁸. Tego dnia otrzymał również papieską dyspensę na kumulowanie beneficjów niekompatybilnych⁹⁹. Jego brat, biskup kurlandzki Johann, próbował nawet zapewnić mu następstwo na godności biskupiej, jednak przeciwni temu byli zwierzchnicy zakonu niemieckiego¹⁰⁰. Blokowanie drugiego z braci związane było zapewne

---

⁹⁰ RG, Bd. 4, szp. 174.

⁹¹ Tamże, Bd. 5, nr 586.

⁹² Co ciekawe, już źródła z 18 XI 1432 r. i 16 X 1433 r. wspominają o rezygnacji Augusta z kanonii ratybońskiej, zob. RG, Bd. 5, nr 2656. Następnie o rezygnacji z tej godności wspominają jeszcze źródła w marcu i maju 1435 r. Zob. tamże, nr 311, a także w listopadzie roku 1437. Zob. tamże, nr 9405.

⁹³ Zob. tamże, Bd. 4, szp. 174.

⁹⁴ H. G e r l i c, *Kapituła głogowska w dobie piastowskiej i jagiellońskiej (1120-1526)*, Gliwice 1993, s. 52, 130 (przypis 157). Zob. źródła dotyczące starań o archidiaconat głogowski: RG, Bd. 4, szp. 1289, 1494; Bd. 5, nr 3108; Annaty, nr 261.

⁹⁵ RG, Bd. 5, nr 586.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ Tamże, nr 6383.

⁹⁸ Tamże, nr 586.

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ W 1439 r. nie doczekał się poparcia ze strony Paula von Russdorf; w latach 1452-1453 nie znalazł z kolei poparcia u Ludwiga von Erlichshausen. Zob. T. B o r a w s k a, *Gdańszczanie*, s. 128-129. Starania te obrazuje szereg publikowanych źródeł. Zob. Liv. Urk., Bd. 11, nr 245, 256-258, 260-261, 268, 281-283, 285, 289, 292, 294-

z zaangażowaniem się ich rodziny w działalność Związku Pruskiego¹⁰¹. Próby przejścia przez niego biskupstwa kurlandzkiego okazały się więc nieskuteczne. Sytuacja ta przyczyniła się zapewne do zawieszenia kontaktów z Zakonem¹⁰². August, o czym pisałem już wcześniej, posiadał również prowizję na kościół parafialny w Olsztynie z której zrezygnował przed 22 lipca 1439 r., kiedy to zwolnioną prowizję na parafię olsztyńską uzyskał Johann Runge¹⁰³. W 1455 r. objął kościół parafialny pw. Najświętszej Marii Panny w Gdańsku, ciesząc się dużym zaufaniem rady miejskiej, której bywał również przedstawicielem na zewnątrz¹⁰⁴. Mimo trwającej wojny w okresie kiedy Tiergart był plebanem, przy kościele parafialnym trwały dalsze prace budowlane. Podwyższeniu uległa m.in. wieża dzwonna, poza tym rozpoczęto budowę wielkiego zegara astronomicznego, a na rok 1462 datowane jest odlanie i zawieszenie dzwonu znanego jako „Landglocke”¹⁰⁵. Żył jeszcze z pewnością latem 1464 r.¹⁰⁶. Zmarł w Gdańsku przed 16 kwietnia 1466 r., kiedy dowodnie po raz pierwszy pojawił się jego następca na stanowisku plebana kościoła Mariackiego, Arnold Rogge¹⁰⁷.

295, 297, 303-304, 308, 415 oraz część nie ogłoszonych dotąd drukiem, zob. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 12133, 13779.

¹⁰¹ J. Zdręka, *Tiergart*, s. 369.

¹⁰² T. Borawska, *Gdańszczanie*, s. 129.

¹⁰³ RG, Bd. 5, nr 5546.

¹⁰⁴ P. Simon, *Geschichte*, Bd. 1, s. 267. Przeciwny objęciu przez Tiergarta urzędu plebana gdańskiego był z pewnością wielki mistrz zakonu niemieckiego, który na tę godność próbował wprowadzić zaufanego lekarza Jakoba Schilingholtza. Zob. M. Broda, *Lekarze w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w XIV-XV wieku*, Kraków 2013, s. 70.

¹⁰⁵ S. Bogdanowicz, *Dziela sztuki sakralnej Bazyliki Mariackiej w Gdańsku*, Gdańsk 1990, s. 12, 19, 53, 57; K.M. Kowalski, *Inskrypcje na dzwonach gotyckich w Prusach. Studium z epigrafiki kampanologicznej*, Gdańsk 2006, s. 356. Tenże, *Dawne inskrypcje pomorskie. Studia epigraficzne*, Gdańsk 2001, s. 27.

¹⁰⁶ Acten, Bd. 5, s. 111, 115.

¹⁰⁷ P. Simon, *Geschichte*, Bd. 1, s. 267. S. Bogdanowicz raczej błędnie sądził, że już w 1465 r. Arnold Rogge wystąpił jako proboszcz kościoła Mariackiego, gdy wraz z innym księdzem Heinrichem Kalowem przeznaczał czynsz na utrzymanie duchownego troszczącego się o kaplicę Wszystkich Świętych i znajdującą się tam bibliotekę. Rogge podobnie jak Kalow określony został wówczas jedynie jako *priester*; Zob. S. Bogdanowicz, *Dziela sztuki sakralnej*, s. 76-77; Por. też O. Günther, *Die Handschriften der Kirchenbibliothek von St. Marien in Danzig*, Danzig 1921, s. 13-14. Być może jednak momentu śmierci Augusta powinniśmy doszukiwać się

Bernhard Neumarkt (*Neuwemarckt, Nuemarckt, Nuwmarckt*)

W źródłach pojawił się 19 grudnia 1426 r. w momencie gdy prowadził już spór o kościół parafialny w Olsztynie¹⁰⁸. Aktywnym uczestnikiem sporu wydaje się być jeszcze 22 stycznia 1427 r.¹⁰⁹, jednak po tej dacie, a przed 4 października z całą pewnością umiera. 4 października 1427 r. prowizję na wikarię warmińską w związku ze śmiercią Bernharda, otrzymał Johann Hilgental¹¹⁰. Nie mamy niestety żadnych dowodów źródłowych świadczących o tym, że Bernhard rzeczywiście posiadał wcześniej wspomnianą wikarię. Dodajmy wreszcie na koniec, że mimo dość podobnie brzmiącego nazwiska nie sposób łączyć go z Bernardem Hundertmarktem, który zmarł przed 25 maja 1423 r. Tego bowiem dnia prowizję na wakującą po nim parafię w Reszlu otrzymał inny duchowny¹¹¹.

Johann Hilgental (*Hilgental, Hingentall, Heylgental, Heilgentail, Hilgenstat, Hylgental*)

Był klerikiem warmińskim przebywającym przy kurii rzymskiej. Po raz pierwszy w znanych źródłach pojawił się 15 stycznia 1420 r. w momencie otrzymania prowizji na kapelanię przy ołtarzu św. Jerzego w Bazylei¹¹². Jeszcze w tym samym roku, 12 kwietnia, otrzymał kolejną prowizję, tym razem na kościół parafialny w bliżej nieznannej miejscowości zapisanej w źródle jako Wklch w diecezji konstancjańskiej¹¹³. W tym czasie miał już posiadać wikarię w bazylejskim kościele św. Jerzego¹¹⁴. Kolejny raz znane nam źródła odnotowują Johanna 25 maja 1423 r., gdy otrzymywał prowizję na kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła w Reszlu¹¹⁵. O nadanie mu tej godności starał się kardynał tytułu św. Marka, Guilerm, który wystąpił w tej sprawie

---

wcześniej, wszak już z całą pewnością od kwietnia 1465 r. jako kustosz warmiński poświadczany był Hermann von Birken. Zob. AAWO, Dok. Kap. K1, nr 18, 21; Zob. też SRW, Bd. 1, s. 97, przypis 97; Por. A. E i c h h o r n, *Die Prälaten*, s. 534.

¹⁰⁸ RG, Bd. 4, szp. 2023.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ Tamże.

¹¹¹ Tamże.

¹¹² Tamże.

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ Tamże.

do papieża z supliką¹¹⁶. Z kolejnej wzmianki źródłowej, datowanej na 27 kwietnia 1424 r. dowiadujemy się, że Johann był familiarisem wspomnianego kardynała i jako taki otrzymał prowizję na kolejną parafię w diecezji warmińskiej, tym razem w Franckenaw (dzisiejsze Frankowo)¹¹⁷. Ze starań o to ostatnie beneficjum zdaje się jednak szybko zrezygnował, gdyż już 16 listopada 1424 r. prowizję na kościół parafialny we Frankowie, w związku z objęciem przez Hilgentala parafii w Olsztynie, otrzymał kleryk warmiński Nikolaus Reymer, nota bene również domownik wspomnianego kardynała Guilerma¹¹⁸. Jak już wiemy z powyższych rozważań, do skutecznego objęcia parafii olsztyńskiej przez Hilgentala jednak wówczas nie doszło i 4 maja 1425 r. kancelarię papieską opuściła kolejna prowizja na kościół parafialny w Olsztynie¹¹⁹. O nieskutecznych finalnie staraniach o objęcie urzędu plebana, trwających dowodnie do listopada 1427 r., łącznie ze złożeniem obligacji annatowej przez Johanna i wystawieniem polecenia wprowadzenia go na parafię w Olsztynie, również pisałem już wyżej; wspomnę jeszcze tylko, że 4 i 11 października 1427 r. otrzymał on także prowizję na wikarię przy katedrze fromborskiej¹²⁰. Dostępne źródła również w tym przypadku nie dają nam jednak pewności, czy udało się Hilgentalowi wejść w posiadanie tego beneficjum. Na koniec warto może wspomnieć, że mimo identycznego imienia i nazwiska nie sposób łączyć go z kanonikiem warmińskim Johannem Helgentalem zmarłym przed 24 listopada 1417 r.¹²¹. Trudno wyrokować również, którego z nich dotyczy wpis w księdze anniwarsarzewej wikariuszy warmińskich z 1441 r.¹²².

Johann Runge

Był klerikiem warmińskim i najpewniej pochodził z Braniewa. W 1404 r. poświadczony został tam mieszczanin Niclos Runghe¹²³,

¹¹⁶ Tamże.

¹¹⁷ Tamże.

¹¹⁸ Tamże, szp. 2977.

¹¹⁹ Tamże, szp. 2023.

¹²⁰ Tamże.

¹²¹ Zob. poświęcony mu biogram: SBKW, s. 85.

¹²² SRW, Bd. 1, s. 228. Anniwersarium miało być obchodzone przez wikariuszy 28 kwietnia.

¹²³ CDW, Bd. 4, nr 1, s. 36.

a w 1430 r. także jego dzieci: Elizabeth, Katherina, Gregor i Hans¹²⁴. Być może w ostatnim z nich powinniśmy doszukiwać się przyszłego duchownego.

Johann z całą pewnością po raz pierwszy pojawił się w źródłach 22 lipca 1439 r., gdy po rezygnacji Augusta Tiergarta otrzymał prowizję na kościół parafialny w Olsztynie¹²⁵. Być może już wówczas objął ten urząd, chociaż źródła milczą na ten temat. Był jak dotychczas jedynym znanym plebanem olsztyńskim z okresu do 1466 r. Z całą pewnością jako zarządca tamtejszej parafii był poświadczany od 11 września 1452 r. do 1458 r.¹²⁶.

Johann Someraw (*Someraw, Zomeraw*)

W źródłach po raz pierwszy pojawił się w 1417 r., gdy jako familiaris kardynała de Flisco posiadał prebendę i kanonię w Metz¹²⁷. Pod koniec listopada tego roku w wyniku zamiany dokonanej między trzema duchownymi oddał wspomnianą kanonię i prebendę w zamian za kapelanię przy miejscowym szpitalu¹²⁸. W kolejnych latach starał się o objęcie kościoła parafialnego w Lidzbarku Warmińskim, jednak dostępne źródła z lat 1425-1426 wspominają już tylko o rezygnacji z tej godności kościelnej¹²⁹. W jednym z dokumentów z tego czasu, datowanym na 11 czerwca 1425 r. określony został jako kleryk diecezji pomezkańskiej¹³⁰. Informacja ta jest o tyle istotna, że niecały rok później, 7 kwietnia 1426 r. występował już jako kleryk diecezji chełmińskiej. Zdobywał wówczas, jako kapelan przy szpitalu w Metz, prowizję na parafię w Olsztynie wakującą po śmierci Petera Langevalta¹³¹. 19 grudnia 1426 r. odnotowany został jako jeden z uczest-

---

¹²⁴ Tamże, nr 340.

¹²⁵ RG, Bd. 5, nr 5546.

¹²⁶ SRW, Bd. 1, s. 420, przypis 159; Zob. też AAWO, H 295c. W tym czasie dwukrotnie był świadkiem wystawienia instrumentów notarialnych w Olsztynie. Zob. GStA PK, XX. HA, Perg. Urk., Schiebl. XV Nr. 33 (13 II 1456 r.); Schiebl. LXIV nr. 2 (9 III 1457 r.)

¹²⁷ RG, Bd. 4, szp. 2479.

¹²⁸ Tamże, szp. 2479-2480.

¹²⁹ Tamże, szp. 141, 3708-3709; CDW, Bd. 4, nr 145.

¹³⁰ RG, Bd. 4, szp. 3708-3709.

¹³¹ Tamże, szp. 2381.

ników sporu o tamtejszy kościół parafialny¹³². Jego konkurentami do stanowiska plebana byli Johann Hilgental i Bernhard Neumarkt. Jak informują kolejne wzmianki, o parafię olsztyńską spierał się nadal 22 stycznia i 5 listopada 1427 r.¹³³. Po tym czasie znika ze źródeł.

Peter Langewalt al. Melsack (*Langwalt al. Moelsack*)

Przydomek bądź drugie nazwisko, którym się posługiwał mogłyby skłaniać do wywodzenia go z diecezji warmińskiej, z Pieniężna (niem. Melsack), gdzie albo mógł się urodzić albo też na początku swojej kariery posiadać jakieś beneficjum kościelne. Należy mieć jednak na uwadze, że być może pochodził z mieszczańskiej rodziny z Braniewa. W 1382 i 1401 r. poświadczeni zostali tam bowiem posługujący się nazwiskiem Langewalt mieszczaństwo Albrecht i Jakob¹³⁴.

Pierwszy raz w źródłach pojawił się 4 maja 1425 r. Dokument wystawiony z tą datą, nadający parafię olsztyńską Johannowi Hilgentalowi, informował, nie podając jednak przyczyny, że Peter został wspomnianego beneficjum pozbawiony¹³⁵. Do odebrania parafii doszło najpewniej już przed 16 listopada 1424 r., gdyż wówczas miał ją objąć (do czego ostatecznie nie doszło) Johann Hilgental¹³⁶. Można raczej zaryzykować tezę, że Peter rzeczywiście posiadał przez jakiś czas parafię w Olsztynie, chyba że pozbawiony miał zostać tylko prowizji na to beneficjum. Duchowny niebawem, mianowicie przed 7 kwietnia 1426 r. umiera. Tego bowiem dnia prowizję na wakującą po jego śmierci parafię olsztyńską zdobył Johann Someraw¹³⁷. Wiadomo również, że przed 1426 r. działał we Fromborku, gdzie był wikariuszem kaznodzieją¹³⁸.

---

¹³² Tamże, szp. 2023.

¹³³ Tamże.

¹³⁴ CDW, Bd. 4, nr 1, s. 21, 35.

¹³⁵ RG, Bd. 4, szp. 2023.

¹³⁶ Zob. tamże, szp. 2977.

¹³⁷ Tamże, szp. 2381. Następane prowizje na parafię olsztyńską w związku ze śmiercią Petera wystawiane były 11 XII 1426 r. oraz 22 I i 5 XI 1427 r. Zob. tamże, szp. 2023.

¹³⁸ CDW, Bd. 4, nr 136. Źródło to datowane jest na 20 VIII 1426 r., a Peter określony jest jako zmarły.

RADOSŁAW KRAJNIAK

**ATTEMPTS OF THE CLERGY TO TAKE UP THE PARISH
OF ST. JAMES IN OLSZTYN BEFORE 1466****Abstract**

The article takes up for the first time in historiography the issue of the attempts of the clergy to take up the parish church of St. James in Olsztyn before 1466. In existing studies either on the church itself or – more broadly – the history of the diocese of Warmia, only one parish priest from the period in question was mentioned. The research made by the author of the article, based mainly on the material of the papal provenance, has allowed to considerably broaden the list of priests attempting to take up the parish in Olsztyn in the 1420s and 1430s. Apart from presenting all known medieval facts from the history of the parish and relating the clergy's attempts to take up the church in Olsztyn, the article includes detailed biographic entries of those priests who have been found to have taken up the parish of Olsztyn or to have tried to do so.

Translated by Hanna Rybkowska